

## MAROSVÁSÁRHELYI LEVÉL

Édes Néném, esztendő múlt, vagy kettő is, hogy Kelemen bátyám hangfekvését úgy-ahogy, ámbar jókedvvel utánozva levelet írtam Kédnek Párizs városából éppen, s nem tudom, gondolkoztam-e akkor azon, hogy a Notre Dame előtt kigyózó sort kiállom-e, vagy majd legközelebb? Nem álltam ki, és nincs legközelebb. Azt a boltozatot úgy már soha többé senki nem fogja látni, és mielőtt belerendülne a szív, megjegyzem, hogy naponta megyünk el oly dolgok mellett, amelyek soha többé... Meg hát az emberek, akikkel. És mert ezek a leveleim utazásokról szólnak, most ezt az egyik legnagyobb hozom szóba. Kédnek erről már sokat szájaltam, s ha majd a hálás utókor tudni véli, hogy Kéd kicsoda is volna, hát ne mondja meg nekik, találgassák lelkesen.

Úgy történt az, hogy bő negyed százada egy napsütötte délután Váradon felszálltam egy vonatra, mellyel Marosvásárhely felé vettem az irányt. A hátamon akkor egy mutatós alpinista hátizsák tornyosult, a népek, akikkel a vonatba való feljutásért közelharcot vívtam, hangosan és vidáman lökdösődtek, a vonat koszos volt, Pestről jött éppen, és Brassóba tartott. Volt szabályosan megváltott helyjegyem, de tudtam, hogy nem sokra leszek véle menendő. Úri huncutságnak tartották a mi hazánkban a vonatjegyet, nemcsak a nagypofájú diákok, akik a szabadságról, a demokráciáról, a jogról és az irodalomról fecsegték, hanem a kalauzok, a rendőrök és a polgárjogi aktivisták is, ők már akkor tudtak valamit a pénzről, amit mi, literátorok azóta sem.

Fogódzzék meg, édes Néném, a jó öreg karosszékben, és ha nem mu-száj, ne hintázzék vele, mert ha elmondom, ki ült a helyemen, úgysem fogja elhinni: Térey János. Fiatal volt, sovány, és éppen cigarettára gyújtott vagy akart volna, de megállt a kezében a gyufa és a láng. Akkor még szabad volt a vonatban is cigarettázni. Tudja Kéd jól, miként vannak ezek az örök időkre kimerevedő lángok és cigarettafüstök, megmaradnak a koszos ablaküvegen, a tájképen, vagy csak beleégnék a mondatainkba. Nem volt a Térey egyedül, most a neve előtt megtartom a névelőt, a Kemény, a Kun és a Bartis urak is vele voltak. Lejárt már a hadakozás, hogy szabad-e a személy neve

előtt *a*-nak vagy *az*-nak állania. Sok *ortológus*, aki szerint nem szabad, azzal bűnhődik, hogy a miniszter előtt sem teszi ki a névelőt, elnök és igazgató, végül is az úr ember, azaz személy...

Nem tudom, hogy miről beszélgettünk hajnalig, és a hölgyek, akik még a fürkében ültek, biztosan meg fognak kövezni, ilyen világot élünk, de akkor sem emlékszem rájuk. Dédán leszálltam, hideg volt, augusztusi hajnal. Akkor még nem tudtam, hogy viszonylag hosszú ideig nem találkozom emberrel, akinek röviden és szabatosan el tudom magyarázni, hogy mit is akarok én Marosvásárhelyen, amikor elfelé tart onnan minden mobilitással megáldott ember és munkavállaló. Lapszerkesztő fogok lenni a *Látónál*. *Úságíró*, mondta János úr, aki autókat szerelt egy udvaron, miközben a garázsban én laktam. Csinos szállás volt, afféle nyári konyhává fejlesztett garázs, a szerelőaknában tartottuk a bort és a krumplit. Cseh Judit volt a házigazdám, Janis Joplint hallgattunk, Honti Hannát és Kovács Apollóniát. Csortán Marci mondta azokban a napokban, hogy gazdag patikuslányt vegyek majd feleségül, az sem baj, ha okos, művelt és szép. Polgárosodni kell, öregem, polgárosodni! Ilyen a hőskor. Meg is tanultam főzni, nem lévén akkor olyan étterem Marosvásárhelyt, amit a pénztárcám és a kantinokon edzett gyomrom egyaránt elbírt volna.

Ha nem volna még mindig egy könyvbe fűzve az a vonatjegy, amellyel Pestre utaztam volna tavaly nyáron, hogy Téreyvel beszélgessek, akkor ezt az egészet nem is, vagy egész másként beszélném el. Csak hát nem utaztam. Esterházy Péter kérdezte mindig, ha találkoztunk, hogy milyen lapszerkesztőnek lenni, mert azt ő sosem csinálta. Készültem azon keresetlen mondatokra, melyekkel elmondom neki: hogy éppen (n)ilyen. Aztán a mondatok egyre csak késtek. Láttam őt is egyszer ülni egy hatalmas csarnokban, ahol egy nemzetközi fesztivál örvénylett, egyedül ült, legalább félórát, nem ment oda hozzá senki, én sem mentem oda, és ez így marad már.

Tudja, édes Néném, lapot csinálni könnyű, mert jó szövegek közül kiválogatni a legjobbakat, pazar mesterség, átlagos szövegekből kirakni valamit, érdekes, gyenge szövegeket elfogadhatóvá tenni, kínos mesterség, bár nem kis öröm, ha sikerül mégis. Ha mindezt az ember negyvenezer oldal kortárs irodalomnak képzelem el, vagy éppen többnek, óhatatlanul megfájdul a feje, és fölteszi a kérdést, hogy mi ez voltaképpen? Folyó-irat, ez áll a címlapon. Írják és folyik, immár harminc éve, és ha az *Igaz Szót* is hozzászámolom, amelynek a szerkesztői, munkatársai egyként (egyét kivéve – nyilván) átalakultak *Látóvá*, akkor ez a folyó... Kellene most valami szépet, meghatót, érzéket mondanom, talán azt, amit Esterháznak sem

tudtam. Honnan jön és hová megy ez? Mi a célja, és mi az értelme, mi a legitimációja és a legitimitása? Vannak-e ilyenjei? És a pénz? Hogy tudtok ti ennyi pénzből megélni, kérdezte egyszer egy másik dimenzióba szakadt hazánkfia. Ha engem a megélhetés izgatott volna, akkor nem jövök ide. Ennyit a rendszerről, mert mindig van, és gonosz mindig; ennyit a pénzről, mert sosincs elég; ennyit a kapitalizmusról, mert ideje újraolvasni Marxot; ennyit a demokráciáról, amelyben nem hisznek a prókátorai, ahogy a püspök nem hisz istenben, a jogász nem hisz az igazságban, az orvos a gyógyításban, a tanár a tudásban. Ennyit a világról. Cenzúra most nálunk épp nincs.

A '89-es Karácsony előtti háborgásban, amikor még tartott a lövöldözés, az akkori szerkesztők azon gondolkodtak, hogy mi lesz a neve az új lapnak. Élelmes ember kiváltotta az útlevelét, a megtakarított pénzén amerikai dollárt vett és német márkát. Mindig vannak, akiket nemcsak a praktikus dolgok érdekelnek, hanem például az irodalmi lap új lehetőségei. Véletlenül se Maros vagy Somostető vagy Istenszéke lett, Székelyország vagy Neumarkt am Miresch... Erdélyben a táj lenyűgöző, de hamar beleszokik az ember. A versek ellenben nyugtalanítók. Olykor elhisszük, hogy megújul a világ, ahogy azt Batsányi mondta (Vidulj gyászos elme... vö. *Látó*, 2019. dec.), aztán nem újul meg, és csalódottak vagyunk. De hogy látni kellene, azt nem adtuk fel, azt hiszem. Párizsba is nem egész három órát megy a repülő innen, vagy száll. Gondolta ezt valaki? Nem oda újult a világ, ahova újítani akartuk, az biztos. Ki hitte volna, hogy Harag György színházából Kolhaas Mihály lován majd kilovagolunk a Wass Albert emléktúrára? Le tudná ezt valaki fordítani angol vagy orosz nyelvre? Különben Sütő Andrással sem találkoztam soha, nem mutatott be senki. Csak találgatom, hogy mit szólna a kultúrkampfhoz.

Az irodalom, édes Néném, az irodalom, az valami más. Nem mintha nem volna alaposan bekenve az *értékekkel*, amelyeket annyit emlegetnek újfent. Tulajdonítson mindnek megfelelő váladékot, ahogy azt régi tudós orvosok tették, mert erényeink és gyarlóságaink folyadékokkal éppúgy konkordálnak, mint bolygókkal, ásványokkal, növényekkel, állatokkal, számokkal és elvont terminusokkal. Versformákkal is kifejezhető minden, vagy szinte minden, ami nem, arra kell a próza. Prózaforma is kb. egymillió van... Az ember alighogy becsukja az Excel-táblázatot (mert főszerk. ő vagy menedzser), máris hülyeségeket beszél. Amikor az ember megfelelő szavakat társít a valósághoz, máris szabad. Amikor az ember meg (mer, tud) szólalni, vele van a nyelv. Az irodalom a szabadság maga, mondta Gyimesi Éva.

A nyelv mindenkit megszólít egyszer. Változata ez annak a mondatnak, hogy egyszer mindenkinek megjelenik az angyal. Idézi Esterházy Hamvas Bélát, aki idézi Rilket, aki idézi Angelus Silesiust... Később elkezdjük kitenni az idézőjeleket is, nekem nem hiányoztak. Mindegy, ki mondta és hányadik oldalon, most én mondom. Az embernek kevés eredeti gondolata van.

Emlékszik arra az anekdotára Tóth Béla könyvéből, amikor egy érdeemes hölgy lelkendezve kérdezi a híres pesti szerkesztőt, hogy ezt az összes cikket elolvasta, ugye? Mire a szerkesztő elmosolyodik, és még hányat azok közül, amelyek be sem kerültek a lapba. Úgy gondolom, hogy amióta hazámban szervezett keretek között a magyar nyelven történő fogalmazást nem oktatják – lehet annak már vagy ötven éve is –, nem a nyelv romlik, hanem a beszélők romlanak. Nem az a baj, hogy hány szót kell néha kihúznom (nincs is talán olyan magyar szó, amit legalább egyszer ne húztam volna ki); nem az a baj, hány embernek mutattam meg, hogy a magyar szórend ugyan szabad, de nem mindegy és nem véletlenszerű; nem az a baj, hogy van, aki elsőre érti, amit mondok; az sem baj, hogy küldtek már el ezért az anyámba. Az a baj, édes Néném, hogy valami hasonlót kellene csinálnia ezernél több magyartanárnak a középiskolákban. Nem a nyelv romlik, hanem a hozzá való viszonyunk. Valamikor azt gondoltam, ez nálunk van így, Romániában, aztán kiderült, hogy nem csak. Nekünk, magyaroknak szerencsénk van, mert a csángó néni és a pesti középiskolás ugyanazt a magyar nyelvet beszéli, hogy megértik egymást vagy sem, többnyire jóindulat kérdése. Az anyanyelvén az ember azokat a szavakat is érti, amelyeket sosem hallott még. Mindenkinek van anyanyelve, és mindenkinek van anyanyelv-járása is. Viszont egyetlen szót sem tudok, amelyet még nem hallottam vagy nem olvastam. Ha kérdeznék tőled, édes Néném, oktondi hatalmasok, hogy mire kell folyóirat, és mire kell az irodalom, mondjad nekik, hogy abban lakozik a nyelv, mert az irodalomban megvan a teljes magyar nyelv, és még valami. Ez a nyelv az a nagybetűs MI, akinek a nevében költőink, táncdal-énekesek és főembereink szólnak. Nem félek attól, hogy rajzfilmek vagy számsorok átveszik a helyét. Vannak ugyan kultúrák, amelyek egy sort is le nem írtak, de az nem vagyunk MI. Az analfabéták is ugyanazt a magyar nyelvet beszélik, mint mi, a funkcionálisak is...

Mindazonáltal én az írást, a szépírást, a költői és prózai formák használatát átlagos emberi tevékenységnek és gyakorlatnak tekintem, amit bárki emberfia megtanulhat, akár a sakkot, a matematikát, a gyümölcsfák metszését, a derdidászt vagy a francia igék ragozását. Hogy kinek mennyit kell

ezt gyakorolni, lényegtelen. Az sem fontos, mekkora dicsőséget szerez magának vele, csak érezze jól magát, ha belefogott, pénz és előléptetés ebből nem lesz. Nem is olyan régen értelmes, összefüggő mondatokat alkotni arról, amivel az ember szívesen foglalkozik, nem számított érénynek, tehetségnek vagy kiváltságnak – tanították. Hogy mit keres annyi értelmesen beszélni nem tudó ember képernyőn, pódiumon, szószéken, azt elképzelni sem tudom. Van ellenben az irodalommal valami gond, talán félreértés, talán egy mítosz lenyomata, ami rengeteg kalamajkát okoz, hogy jön egy settenkedő hölgy, aki homlokon csókolja poétánkat és prózalogvágunkat, azután magára hagyja. Megbízhatatlan teremtés ő, megíratlan művek hemzsegnék az asztalok fiókjában miatta, vagyonok, becsületek, lelkiüdvök úsztak el már a semmibe – tudjuk jól... Azok is tudják, akik tagadják a létezését. A szabadság probléma. Író az, akinek az írás probléma, mondta Esterházy vagy Thomas Mann vagy Goethe. Nem olvastam, édes Néném, egyetlen komoly művet sem, amely az irodalmi tehetséget megnyugtatóan tudta volna definiálni, pedig hát mi másról kellene szólnon az irodalom tudománya? A baj az, hogy nálunk a tehetséges ember gyakorta gondolja, hogy neki az ő tehetségével nem is kell semmit kezdeni, mentesül csak általa (köz)terhek viselése alól, pedig ő az, akinek kétszer vagy háromszor annyit kellene dolgoznia, mint a többieknek. Az anyag magában is érdekes – a szöveg, a nyelv, a forma. Hogy miért van az anyag, ez volna kérdés. De mivel én ezt a kérdést a magam idejében kielégítően megfogalmazni nem tudtam, kénytelen voltam a műzsával találkozni. Napfényes hegyi túra után jött el hozzám, gépbe diktálta első novellámat. A minap előtaláltam azt a gépiratot, alig kellett javítani rajta. Megvolt a bizonyosság, nem is vágytam másra, de hogy hányszor nem jött el, amikor pedig szükségem volt rá, azt el sem akarom mondani. Ha felnégyelnek se tudom ezt úgy előadni, hogy a nők, nőírók ne sértődnének meg, szerintem lehet egy férfi is műzsa, bár aligha vágnak sokan erre a szerepre. Egyre több nő ír, és egyre kevesebb férfi olvas...

Az olvasáshoz viszont semmi szükség műzsára. Az olvasáshoz nyugalomra van szükség, ahogy írni is akkor lehet a legjobban, ha az ember magával jó viszonyban él, és hisz abban, amit mondani akar. Nem a zsenikről beszélek, és nem a dilettánsokról, ők mindig fölös számban vannak, nekik akkor is könnyű, ha szenvednek. Én a mesterembereket keveslem, azokat, akik megtanulták azt, amit meg lehet tanulni. Neked, fiam, kétszer annyit kell tudni, mint nekik (?), mondták nem is olyan régen minden erdélyi magyar iskolásnak a szülők és tanárok egybehangozóan, de ma már nem mond-

ják, ma már nem kell. Amíg a tudás azzal hitegetett, hogy általa kijut a szegény ember az istállóból vagy a szerelőkknéből, addig az alsó néposztályok sokra tartották. Ma már mindenki tudja, hogy a boldoguláshoz nem az írott kultúrán át visz az út – a felsőbb néposztályok is ezt vallják. Leértékelődünk, édes Néném, diktátorok és kapitalisták ugyanazt gondolják rólunk: az írott kultúra akadály a hatalom és a pénz megszerzésének és megtartásának útjában. Ki hitte volna, hogy megint és ilyen hamar ellenállók leszünk?

Ne kérdezzed, hogy mi az, aminek ellen vagyunk mi állva. A gravitáció, azt hiszem. Erdélyben erősebb a gravitáció, mint másutt, nagyobbat esik az ember, hisz magasabbak a hegyek. Aki itt hasra esik, az Pestre megy. Ez a lejtő. Nem morális kérdés, csak fizika. Én is azóta számítok magyar írónak, hogy a *Nappali ház* közölt. Mondtam egyszer egy fiatal embernek: kilincselj Pesten bátran, nem szégyen az, de ha semmi, gyere vissza! Idővel elkezdtek a *Látónál* kilincselni pesti emberek is, tartsa meg az Úristen a szokásukat. Már nem számít, ki, hol és miért lakik. A vidéken elkövetett bűnök keveset nyomnak Pesten a latba, ha itt hentereg valaki a múzsával, az nem hallik *fel* oda. Erdély reménytelenül vidék, ennek én módfelett örülök, de kisebbségben vagyok vele. Ha erdélyi vagy, fiam, kétszer annyit kell tudnod, mint a pestieknek. Szomorú vagyok, édes Néném, ha megszámlolom, hány embernek mondtam ezt el. Teljesen mindegy, elhitték-e vagy sem. Én már szeretem Budapestet.

Marosvásárhely ellenben nem változik, de már egész jól értem az itteni csíziót. Százévesnél régebbi újságcikk hozta el azt a pillanatot, amikor hátradőltem a könyvtári széken, és felvihogtam. Bernády Györgyöt szapulták, a polgármestert, aki a reprezentatív épületeket erőszakolta rá a közre, nem is tudom, volna-e bámulnivaló ezek nélkül. Nézzük el neki, írta egy bős és fölényes újdondász, nézzük el neki mindazt, amit tett, hisz nem vásárhelyi. Így születik a kultusz. Ez egy lakható város, mindenkinek ezt mondom, itt még sok a magyar, és milyen pompás! A dzsenti lenézi a polgárt; a polgár lenézi az iparost és a kereskedőt; azok lenézik a munkást és a parasztot. Az arisztokratára ellenben felnéz, aki tud, ennek van ma divatja... Vásárhely nem volt iparváros, itt régen a suszter meg az asztalos színházba járt és táncolni, nem pedig meccsre. A szocializmus nem tudta felszámolni a kisvárosi magyar hierarchiát és ízlést, de lett végre sport, az elvtársak hamar eltanulták a kispolgár habitusait, a porcelánok meg az ezüst kiskanál használatát, a lakkcipőt és a pekaribőr utánzat kesztyűt. Aki egy héttel korábban kapott lakást a pártbizottságtól, az vásárhelyibb annál, aki

később. Az őshonos lenézi a gyűttmentet, a gazdag a szegényt, a kálvinista a pápistát, egy kicsit mindenki lenéz valakit valamiért – ahogy lehet. Bár ha ezt nem kellene, az élet egyszerűbb volna. A város gyorsan nőtt meg, alig tudták követni, az identitás ettől bizonytalan, vagy mindig is az volt. A teljesítmény keveset számít, az a fontos, hogy ki kinek a kije, ha máson kell számonkérni, maximalisták vagyunk. Az eszmék és a filozófia itt keveset számít, a divattal viszont nem érdemes szembe menni. Igazi magyar mezőváros, megírt az ilyenről Móricz Zsigmond mindent, vagy Molter Károly. Azt nem írta meg senki, hogy mi legyen, ha egy napon kiderül, több román lakik a városban, mint magyar, ráadásul demokrácia van. Ehhez kevés a székely fufang, erről nem szól az ősi hagyomány, ezt még *odafent* Pesten sem tudják. A román lakosság nem érti a magyar differenciákat, a vásárhelyi „kaszatok” közötti átjárást és összefonódást, nem az ő szokásrendje. Őket mi magyarok olyannak látjuk, mint akik – etnikai alapon – tökéletesen összetartanak, mi etnikai alapon is csak tökéletlenül. A románok pontosan olyannak látnak minket, amilyenek mi látjuk őket, ilyen a *front-élmény*. Templomok és iskolák, egyetemek, szobrok, közterek és foglалások, fák, vizek, bicikli, műemlék, sej-haj... Egy időben tűrhetően beszélünk románul, most már felejtünk, angolul vélnek tudni jobban a középiskolások. Ellenállási mozgalom ez, vagy valami más. Nem politizálok, édes Néném, mesélek csak ezt-azt. A hely szelleme alapvetően és hagyományosan szabadelvű, enélkül nem lehet város a város, olykor pedig elszabadulnak rajtunk a népies indulatok, mert a nép is mi vagyunk. Régebb, aki nem tudott helyesen írni, az nem lehetett orvos, ügyvéd, tanár, mérnök, de még politikus sem. A tartományi főbíró ügyes bárzongorista volt, az első hegedűs kiváló sakkozó, egy magyar fogorvos a legnagyobb román focista lett, néhány orvosprofesszornak járhatott volna a Nobel. Egy kollégánk pedig lefordította Shakespeare összes művét. Volt bizony hőskor és családi biedermeier. Téglagyár is volt. Jó bora, söre, színvonalas napilapja sosem volt a városnak, a pletyka ma is gyorsabb a rádiónál, relevánsabb, mint a tévé meg a facebook együtt. Az értelmiségiek meg az írók általában jönnek valahonnan, rossz nyelvek szerint kiszorítják a helybélieket, aztán ha nem bírják a flekkent és a jókedélyt, elmennek. Akiról maradt fenn anekdota, azt ismerik, akiról nem, az meghal örökre. A színésznők itt mindig szépek.

Ez egy lakható város, példának okáért harminc éve már, hogy minden hónapban megjelenik a *Látó*. Soha nem maradt ki egyetlen lapszám se, pedig voltak szigorú és szűkös idők. Megfordult itt szinte minden jelentős mai magyar író, többnyire a *Látó* színpadán. Mint egy folyó, mint egy folyam,

amelyre nem találok a megfelelő metaforát. Harminc éve csomagolnak a barátaim, az ismerőseim, és elmennek. Nem akkor mennek, amikor a legrosszabb, hanem amikor lehet. Ennyit a maradásról, mert az irodalom Erdélyben – akár tetszik, akár nem – ezzel a történettel össze van kötve, mint ha várnánk még valamire. Hősiesen deklaráljuk a maradást, aztán odakint találkozunk: jó, ti is eljöttetek?! Az identitás, a közösség, a nyelv, a haza, a hazánk, az irodalom. Lehet-e azt, amit nem lehet? És ha nem lehet, akkor mégis miért van? Mindent vállalunk, amit vallunk? Van-e még erdélyi irodalom, szokták kérdezni tőlem. Erdélyi író az, akinek erdélyi kötődése van. A mondat egyszerű, a valóság, amelyet megragadni próbál, nem. Az identitás nem adottság, hanem csinálmány. Gulyás Miklós például Óbudán született, '56-ban emigrált, Svédországban könyvtárosként dolgozott. Nyugdíjas volt már, amikor egy utazáson rájött, hogy mindig is erdélyi magyar író szeretett volna lenni – és az lett. Kinyomozta egy recenzens, hogy eredetileg Gottlieb a neve, és kérdezték már többen, hogy az *a* Kovács meg az *a* Láng *nem-e zsidó*...

Abba viszont, édes Néném, alighanem bele kell nyugodnunk, hogy az irodalom a kevesek ügye volt mindig, és az is marad, pedig van egy akkora könyvtár ebben a városban, hogy a lélegzet is eláll tőle, csak hát minden az eredeti nyelvén. Nem mintha egy *Harry Potter* vagy *A szolgálólány* nem tudna sok millió fiatalt rávenni, hogy könyvet olvasson, de Shakespeare-ig hosszú az út innen még az angolul jól beszélőknek is. Újabb kori magyar teológusok már nehezen tudják olvasni a Károli-bibliát, nem értik a nyelvét, a nagyapám két osztályt járt, ő értette, és főként hitte, amit olvas. A nyelv lassan változik, mi, beszélők gyorsan. Ha viszont szeretné valaki megállítani az időt, akkor olvasson, mert az idő nem az, amit az óra mutat, hanem amit megélünk. Olvasni azért érdemes, mert örömet okoz (Borges). Hazafias szólamok vagy olvasási stratégiák helyett ezt kellene megérteni és tanítani.

Azért kell és azért érdemes irodalmi folyóiratot csinálni, hogy legyen tér és legyen folyó, legyen ellenállás, amikor az kell, legyen szöveg, legyen tudás, legyen hely a nyelv kipróbálásához, legyen szabad kipróbálni azt, ami van, és azt is, ami nincs, de lehetne, legyen szabad álmodozni és álmodni, játszani, mert az irodalom játék is, élet is. A halálról most nem beszélünk. Legyen otthon és legyen haza. Legyen újratehermenthető. Azt nem tudom, bele kell-e az íróknak és a költőnek szólni a közéletbe. Talán. Hogy bele tud-e szólni, azt kétkeltem. Cenzúra most épp nincs, de ha beleszólunk, majd lesz. Így vagyunk hát, édes Néném, levelem végére értem, pedig még sok mon-



dandóm van, harminc év egy folyóirat számára nagy idő, és már egyáltalán nem bánom, ha nem látom a jövőt.

Szokásban van az minálunk, hogy mivel az jövőnek látásában csak ritkán jeleskedünk, viszont az rémhírek által keltett izgalmak csiklandozásait igen szeretjük, a munkánk elvégzése iránt fogyatkozó lelkesültséget tanusítunk csupán, és kisebb-nagyobb hazugságokkal tollasítjuk az kalpagunkat, hogy például már megint jön az világnak vége, miként szeretett Velencénk állapota is mutatja. Fussunk hát oda – például –, és meregessük a vizet gyorsan az egyik canaléból az másikba, már ha csajkánk egyáltalán bírja, és a péztárcánk. De ha nem fogja bírni, hát az sem baj, legyen belőle sok a szelfi, bár egy tudós professzor mondta nemrég, hogy le kellene fordítani magyarra is ezt a szót, vagy ezt a szót is magyarra. Tudja, édes Néném, én minden olyas világméretű kalamitást, amely az konkrét dolgok megcselekvésében akadályoz, egyfajta ránk szakadó semminek vélek. Nagyböcsű, tudós meg literátus pispekünk nyilatkozta anno, hogy: nem lehet! Gyűlölöm ezt a mondatot, pedig szép, el kell ismerni. Vannak szép mondataink, és vannak ronda igazságok. Hogy ha mindent nem is, de sok dolgokat éppen-séggel lehet. Érti ugye, édes Néném, hogy ha nem volt volna lehetséges akkor, kilencszázharmincegyben, ha ez igaz volt volna teljesen, akkor eddig mégis hogy húztuk ki? Premissza ez vajon bármire? Mert ahogy az elmúlt, számszerint húszadik évszázad itt a fejünk felett elszánkázott, azt én senkinek sem kívánom. Vagy csak olyan volt ez is, amilyen? Kortárs vagyok és tanú, afféle bámész az útszélen, aki tud ezt-azt, beleszólni viszont nem adatik neki. Lassan a krisztusi korbá érsz és egyre kevesebb körülötted a csoda, ahogy azt Mózes Attila írta. Vagy Bolyai? Úgy értem, Bolyai János miért nem jeleskedett például a segesvári csatában? Nem volt az olyan messze, ha nem is nyertük volna miatta meg. Miért nem kötötték fel Aradon? Miért nem segített Kossuthnak felpróbálni a koronát? Miért nem volt Görgei egyik tanácsadója? Mert nem lehet? Hát nem. De miért? Marosvásárhelyről kevesen jutnak el a világhírig, de azért előfordul. A teljesítmény egyéni, a siker közösségi ügy (Barabási Albert-László). Hogy tehetségesek vagyunk, az nem elegendő: a ti engedélyetek szükséges hozzá – ugye barátaim? (Nietzsche).

Egy jó befejező körmondatért az író sok áldozatra hajlandó, a múzsa megint elkódorgott valahová, rövid leszek hát, pedig nyújtani szeretném a dolgot, kell ide pár mondat, ki kell tölteni ezt az új oldalt, ilyen a lap, pontosan annyi oldal kell, amennyit a tipográfia igényel. Ez nem olyan, mint-ha kézzel írnám az árkus papírosra, és ott van vége, ahol. Tartsa meg az Úristen az ő kegyelmében mindazokat, akik nélkül a *Látó* ezután sem fog

tudni megjelenni: az írókat, akik írják, mert mi más tehetnének; a szerkesztőt, aki szerkeszt, mert mi máshoz ért; a fináncot, aki enged még pénzt, mert nem az övé a pénz; a politikusról se feledkezzék el, aki a törvényt igazítja ránk, mert nem magára igazítja; és világosítsa meg a tisztelt olvasó elméjét legkivált, mert az ő jóindulata, figyelme és alázata nélkül mi nem sokra vagyunk.

Maradok, édes Néném, és nem búcsúzom.

2020. január eleje